

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานวัตกรรมของทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาเมืองและชนบทที่ยั่งยืนมุ่งเน้นการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์ของทุนทางสังคมและทุนทางปัญญา เพื่อนำไปสู่การลดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบทควบคู่กับการเสริมสร้างความสมดุลที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทย เพื่อเป็นการตอบสนองต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

7.1 สรุป

ทุนทางสังคมเกิดจากระบบความคิด ค่านิยม บรรทัดฐาน และทัศนคติ ที่กลุ่มคนในสังคมหนึ่งเกิดความตระหนักหรือมีความต้องการที่จะแก้ไขหรือสร้างเงื่อนไขเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณะร่วมกันและสร้างทางเลือกในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมให้ตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้ทุกคนเกิดความร่วมมือร่วมใจ เกิดพลังร่วม จนในที่สุด ชุมชน กลุ่มคนจะได้ประโยชน์ ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญต่อการพัฒนา ควบคู่กับการสร้างองค์ความรู้ทางปัญญา

ประเทศไทย ได้มุ่งพัฒนาประเทศไปสู่สังคมทันสมัยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมากกว่า 5 ทศวรรษ โดยในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึง 4 ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ ด้วยการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและการเร่งสนับสนุนการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม แต่ผลของการพัฒนาไม่กระจายไปสู่คนยากจนในชนบทอย่างทั่วถึง ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ถึง 7 ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนชนบทและชุมชนเมืองมากขึ้น ผ่านกระบวนการจัดทำแผนและการแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ทำให้ชนบทมีบริการโครงสร้างพื้นฐานดีขึ้นระดับหนึ่ง แต่การจัดการพื้นที่ยังแยกส่วนการพัฒนาชนบทและเมืองออกจากกัน ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ถึง 10 มีจุดเน้นที่คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยกระจายอำนาจการบริหารสู่ภูมิภาค จังหวัดและชุมชน และเพิ่มการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สาระจากแผนพัฒนานำไปสู่การลงทุนทางสังคม ทั้งด้านการพัฒนาคน สังคม และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งการลงทุนทางสังคมในภาพรวมมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากมูลค่าการลงทุนทางการศึกษา การเสริมสร้างทักษะฝีมือแรงงาน การแพทย์และสาธารณสุข

นวัตกรรมทางสังคม หมายถึง แนวความคิด กระบวนการ และการดำเนินการที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง กลไก หรือระบบความเชื่อทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ ให้สามารถตอบสนองและสอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคม

นวัตกรรมทางสังคม เป็นผลของกระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน/สังคม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ และนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม ซึ่งนวัตกรรมทางสังคมในแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมในชุมชนนั้นๆ

ผลการศึกษาใน 5 พื้นที่เป้าหมาย ปรากฏข้อค้นพบที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ชุมชนบ้านนาเห็ก ประสบปัญหาจากการทำการเกษตรเคมีจึงเป็นที่มาของการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีผลสำเร็จ ชุมชนบ้านเป็ด ประสบปัญหาของการเป็นชุมชนขนาดใหญ่จึงพัฒนากระบวนการเรียนรู้การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและความรู้ ชุมชนบ้านหนองแคประสบปัญหาการถูกกดราคาข้าวเปลือก สมาชิกในชุมชนจึงร่วมกันก่อสร้างโรงสีข้าวชุมชน ชุมชนบ่อแก้วทองได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอกชุมชน และได้จัดทำแผนชุมชน และชุมชนปากพูนประสบปัญหาด้านสุขภาพจึงได้ร่วมกับศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนในการให้ความรู้ และช่วยเหลือชาวบ้านเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

7.2 ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาประเทศ เพื่อให้สังคมไทยสามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงจากกระแสโลกาภิวัตน์ และนำสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน การส่งเสริมพัฒนาทุนทางสังคมในกระบวนการพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ มีการปรับการลงทุนทางด้านสังคมให้มีคุณภาพ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อันจะนำไปสู่คุณภาพของชีวิตคนไทยที่ดีและเศรษฐกิจไทยที่มีความเข้มแข็งได้ต่อไป ซึ่งปัจจัยสำคัญเพื่อการพัฒนาเมืองและชนบทที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

1) การเชื่อมโยงเมืองและชนบทใน 3 มิติหลัก ได้แก่

(1) การเชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจ โดยชนบทเป็นเสมือนแหล่งผลิตหรืออุปทาน และเมืองเป็นเสมือนแหล่งตลาดหรืออุปสงค์ การจะเชื่อมโยงเศรษฐกิจของเมืองและชนบทให้สมดุล ต้องสร้างคุณภาพของอุปสงค์และอุปทาน กล่าวคือผู้ผลิตในชนบทจะต้องรู้ถึงความต้องการ

ต้องการของผู้บริโภคในเมือง เพื่อที่จะได้ผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับศักยภาพ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งต้องพัฒนารูปแบบของสินค้าและบริการให้มีเอกลักษณ์และได้คุณภาพมาตรฐาน รวมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ควรให้ความร่วมมือและให้ความรู้แก่ผู้ผลิตในชนบท

(2) **การเชื่อมโยงด้านสังคม** โดยสถาบันต่างๆต้องร่วมกันสร้างสิ่งที่ดีให้กับสังคม กล่าวคือ สถาบันครอบครัว/ชุมชนควรปลูกจิตสำนึกของการรักบ้านเกิด สถาบันภาครัฐควรกระจายความเจริญที่เป็นธรรม มีหลักธรรมาภิบาล สถาบันภาคเอกชนควรมีจิตสำนึกของการอยู่ร่วมกับชุมชน มีความรับผิดชอบต่อทางสังคม (CSR) สถาบันศาสนาควรมีบทบาทในการกล่อมเกล่าจิตใจคน และสถาบันทางสาธารณสุข ควรจัดสวัสดิการด้านสุขภาพอย่างทั่วถึง

(3) **การเชื่อมโยงด้านสิ่งแวดล้อม** โดยชนบทเป็นพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมและลักษณะทางธรรมชาติที่ดี สวยงาม ดังนั้น การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ป่าชายเลน แม่น้ำ นอกจากจะดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพในชนบทแล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของทั้งคนเมืองและคนชนบท ทุกคนควรมีจิตสำนึกในการวางแผนและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่นอกจากจะช่วยให้คนใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ปลอดภัยแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารและแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญให้กับชุมชน

2) **การเสริมสร้างทุนทางสังคมด้วยการจัดกิจกรรม** มีพื้นที่ในการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างความร่วมมือกันในการบรรลุเป้าหมายของส่วนรวม เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มคน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วม อันจะก่อให้เกิดทุนทางสังคม ซึ่งอาจแสดงในรูปของการร่วมทุกข์ร่วมสุข ความสามัคคีปรองดอง ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร และการแบ่งปันผลได้อย่างเป็นธรรม โดยมีกฎเกณฑ์กติกาที่คนร่วมกันสร้างขึ้น เป็นกฎไม่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนได้ ซึ่งระบบสัมพันธ์นี้จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งในชุมชน เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันเมื่อเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลง ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจปรากฏหรือดำรงอยู่ในลักษณะองค์กรทางสังคมรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม สหกรณ์ องค์กร สมาคม ฯลฯ อีกทั้งควรมีการเสริมศักยภาพของกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายจากการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การให้คำแนะนำ การทำกิจกรรมร่วมกัน และการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ซึ่งเครือข่ายจะต้องเชื่อมโยงและติดต่อกันตลอดทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน โดยควรแบ่งเครือข่ายตามฐานทรัพยากรที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่แล้วมี "องค์กรกลาง" เป็นตัวเชื่อมประสานให้เครือข่ายเดินไปอย่างมีทิศทาง เพื่อให้การบริหารจัดการองค์กรมีความยั่งยืนเกิดพลังในการขับเคลื่อนภายใต้ผู้นำองค์กรที่เข้มแข็ง และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล

3) การเชื่อมโยงทุนทางสังคมกับทุนทางปัญญา เพื่อสนับสนุนให้เกิดทุนมนุษย์ โดยชุมชนจะต้องมี

(1) การสร้างการเรียนรู้ โดยมีผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ มีกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิต มีการเสริมสร้างและกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้โดยปลูกฝังความอยากรู้อยากเรียนตลอดชีวิต

(2) การจัดการความรู้ผ่านโครงสร้างสารสนเทศ โดยมีการบันทึก รวบรวม องค์ความรู้ที่กระจายอยู่ในตัวบุคคล ชุมชน ส่วนราชการ และองค์กรเอกชนมาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ อีกทั้งสามารถเผยแพร่ข้อมูลความรู้ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

(3) พื้นที่แห่งการเรียนรู้ ซึ่งอาจเป็นที่บ้าน วัด ศาลาเนกประสงค์ หรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นพื้นที่สำหรับสร้างกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนมีพื้นที่ในการร่วมกันทำกิจกรรม ระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือถ่ายทอดองค์ความรู้จากหน่วยงาน องค์กร หรือชุมชนต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่

(4) การวิจัยชุมชน โดยคนในชุมชนร่วมกันวิจัยเพื่อพัฒนาหรือตอบประเด็นปัญหาของชุมชน ซึ่งอาจมีนักวิชาการหรือบุคคลภายนอกเป็นที่ปรึกษา เพื่อถอดบทเรียนความสำเร็จในการก่อรูปการพัฒนาชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ เพื่อขยายผลไปในวงที่กว้างขึ้น

4) การเชื่อมโยงกับชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ทั้งในด้านงบประมาณและบุคลากรจากภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการวิจัย ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในชุมชน และมีการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนที่อ่อนแอกับชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้จากความสำเร็จ

5) การลงทุนทางสังคมที่เหมาะสม มีดังนี้

(1) การลงทุนด้านการศึกษาและทักษะฝีมือแรงงาน ประกอบด้วย

- การสร้างโอกาสให้ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนและผู้ที่ยากจนวัยเรียนแต่ต้องการเรียนให้สามารถเรียนได้จริงจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี
- การส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีสถานที่สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดเวลา

- การสร้างโอกาสให้ทั้งผู้ว่างงานและผู้มีงานทำได้รับการฝึกและพัฒนาทักษะเพื่อยกระดับฝีมือแรงงาน หรือมีอาชีพเสริม พร้อมกับสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

(2) การลงทุนด้านสุขภาพ ประกอบด้วย

- การเพิ่มความเพียงพอของการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะโรคที่เป็นกันมาก

- การเพิ่มการให้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพผ่านสื่อสาธารณะ เช่น การจัดรายการโทรทัศน์หรือวิทยุที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ

(3) การลงทุนด้านสวัสดิการ ประกอบด้วย

- การเพิ่มเบี้ยยังชีพของคนชรา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม

- การสนับสนุนสวัสดิการชุมชน และการส่งเสริมให้หน่วยงานเอกชน/องค์กรสาธารณประโยชน์/องค์กรภาคเอกชน (NGO) เข้ามาช่วยดูแลสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาส